

Äänestäjän mahdollisuudet vaikuttaa yksittäisen ehdokkaan valintaan puolueen sisällä

PERTTI TIMONEN

ABSTRACT

Chance for voters to choose between candidates within parties

In the following article different electoral systems are compared. What are the chances for voters to have an influence on the elections of a specific individual within a party? Do the different electoral systems have any influence on the political system as a whole? In answering these questions 28 European countries have been studied. Although there are differences even between different majority electoral systems, the practical chances to influence the selection of a single candidate are generally rather small. This is partly due to the small number of candidates from different parties, sometimes only one per party for a single constituency. Further, a required absolute majority makes the selection of any specific candidate rather difficult. Instead, in different proportional electoral systems the chances for voters to vary the composition of representatives is more likely. This is due to following factors: Is it possible to vote for a single candidate or an entire party? Is candidate voting compulsory or voluntary? Can one candidate be preferred over another? etc. According to tentative results the best chances to have an influence on the selection of single candidates can be found in Luxembourg, Switzerland, Greece, Denmark and Finland. The chances are least in West Germany, Portugal and Spain. On the other hand it seems to be that there is no direct relationship between the political system and the chances a voter has to influence the selection of candidates. It is rather the character of the political culture that is more decisive.

1. Tutkimustehtävä

»Kolmekymmentä ja ... soli sali rattia!»
(Kianto 1965, 190—191)

Kun Ilmari Kiannon Topi Romppanen sai poliittisen orgasmin omaa punaista viivaa vetäessään Suomen ensimmäisissä eduskuntavaaleissa 1907, hän joutui tekemään tärkeän ratkaisunsa kolmen ehdokkaan listojen välillä. Toisin sanoen yhdellä ehdokaslistalla sai olla korkeintaan kolme ehdokasta. — Tosin yksikin riitti.

Tällainen kolmen ehdokkaan lista säilytti asemansa pari ensimmäistä vuosikymmentä, mutta tyytymättömyys siihen kasvoi kaiken aikaa. Ja niinpä vuoden 1933 vaaleissa enää 1/10 listoista oli kolmen ehdokkaan listoja. Käytäntö oli kul-

kenut lainsäädännön ohi, ja vuonna 1935 samalla listalla esiintyvien ehdokkaiden lukumäärä rajoitettiin kahteen. Kesti kuitenkin vielä kaksi vuosikymmentä, ennen kuin siirryttiin yhden ehdokkaan listoihin, ensin koeluontoisesti vuoden 1954 vaaleissa ja vuotta myöhemmin eli 1955 pysyvästi.

Lainsäädännön muutosvaatimusten taustalla ollut tyytymättömyys kohdistui nimenomaan puolueiden tapaan laatia kolmen tai kahden ehdokkaan listoja. Puolueet asettivat nimittäin yleisehdokkaat useille listoille toisiksi ja kolmansiksi, jolloin nämä keräsivät riittävästi puolikas- tai kolmasosaääniä tullakseen valituiksi.

Listan ykkönen näet sai yhden äänen, kakkonen puoli ääntä ja kolmonen kolmasosäänen. Toisin sanoen puolueet vaikuttivat ehdokasasettelullaan voimakkaasti siihen, ketkä pääsivät edustajiksi.

Tässä onkin koko ongelman ydin; kumpi viime kädessä päättää, ketkä tulevat valituiksi, puolue vai äänestäjä.

Ongelma ei toki ole ollut eikä ole pelkästään suomalainen, vaan se liittyy kaikkiin vaalijärjestelmiin tavalla tai toisella. Esimerkiksi Ruotsissa valmistui 1970-luvun lopulla komiteanmietintö Personal och valkretsindelning (SOU/1977/94), jossa päädyttiin puoltamaan yksittäisen äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä. Käytännön toimenpiteisiin ei kuitenkaan ole päästy, koska samalla on törmätty uudistuksen mahdollisesti tuomiin muihin seurauksiin, joita ei ole pidetty toivottavina. Tällaisia ovat mm. puolueiden aseman heikkeneminen, politiikan henkilölistyminen, henkilökohtaisen vaalimainonnan voimakas vaikutus ja vaalijärjestelmän monimutkaistuminen.

Vastaavanlaista keskustelua äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksien parantamisesta on käyty myös muissa maissa. Eikä olisi mikään ihme, vaikka tämä lähitulevaisuudessa entisestään lisääntyisi, sillä onhan koko edustuksellisen demokratian toimivuus asetettu viime aikana yhä useammin kyseenalaiseksi. Tämän suuntaisesta kehityksestä kielii myös ongelmaa kohtaan orastava tutkimuksellinen mielenkiinto, mistä on viiteitä jo tämän tutkimuksen lähdeluettelossa.

Suomen vaalilainsäädännön kehittyminen johti siis yksittäisen äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksien paraneamiseen, mutta minkälaiset äänestäjien vaikutusmahdollisuudet tässä suhteessa ovat Euroopan eri maissa, ja onko havaituilla eroilla vaikutusta koko poliittisen järjestelmän rakenteeseen, sitä pyritään seuraavassa selvittämään.

Tällä tutkimuksella on siis kaksi perustehtävää:

(a) *Vertailla erilaisia vaalijärjestelmiä sen suhteen, minkälaiset mahdollisuudet ne antavat äänestäjälle vaikuttaa siihen, ketkä ehdokkaat puolueen sisällä tulevat valituiksi.*

(b) *Pohtia sitä, kuinka edellämämainitussa suhteessa erilaiset vaalijärjestelmät vaikuttavat*

edustuselinten koostumukseen, puoluejärjestelmän stabiliteettiin, puolueiden sisäiseen yhtenäisyyteen, puolueiden, edustajien ja kansalaisten välisiin suhteisiin, vaalikampanjan luonteeseen, sanalla sanoen koko poliittiseen järjestelmään.

Tutkimus käsittää kaikkiaan 28 eurooppalaista valtiota ja se perustuu vaalijärjestelmien osalta pääasiallisesti lähdeluettelossa mainittuihin lähteisiin. On heti alkuun syytä todeta, että mainitut lähteet ovat osoittautuneet asetetun tutkimustehtävän kannalta monessa suhteessa valitettavan puutteelliseksi, vaikeasti tulkittaviksi ja jopa ristiriitaisiksi.

2. Äänestäjän vaikutusmahdollisuudet enemmistövaalijärjestelmissä

Tauluissa 1 ja 2 erilaiset enemmistövaalijärjestelmät on luokiteltu sen mukaan, minkälaiset vaikutusmahdollisuudet äänestäjällä on yksittäisten ehdokkaiden valintaan. Luokituskriteereinä on käytetty sitä, kuinka monen edustajan vaalipiirejä sovelletaan, kuinka monta ehdokasta puolueella on kutakin paikkaa kohden ja kuinka monta ääntä valitsijalla on kutakin vallittavaa edustajaa kohden. Viimemainitussa suhteessa vaalijärjestelmät eivät eroa toisistaan, vaan kussakin järjestelmässä äänestäjällä on vain yksi ääni vallittavaa edustajaa kohden eikä näin ollen esimerkiksi minkäänlaiseen äänten keskittämiseen ole mahdollisuuksia.

Yhdestätoista tarkastelun kohteena olevasta valtiosta vain kolme — DDR, Jugoslavia ja Puola — soveltavat usean edustajan vaalipiirejä. Kun näissä maissa puolueella voi samalla olla useita ehdokkaita paikkaa kohden, äänestäjällä on ainakin periaatteessa mahdollisuus vaikuttaa jopa useiden ehdokkaiden valintaan. Näiden kolmen valtion lisäksi useiden ehdokkaiden esiintyminen on mahdollista myös yhden edustajan vaalipiirejä soveltavissa Albaniassa, Unkarissa ja Romaniassa. On kuitenkin muistettava, että kaikissa näissä valtioissa käytetään ehdottomia enemmistövaaleja, joten ehdokkaan valituksi saaminen vaatii melkoista konsensusta. Näin ollen ehdokkaiden välinen kilpailu ei välttämättä käytännössä ole kovin kiireää.

Todettakoon lopuksi, että ainoissa tarkaste-

Taulu 1. Vaalijärjestelmien luokitus sen mukaan, minkälaiset mahdollisuudet äänestäjällä on vaikuttaa yksittäisen ehdokkaan valintaan.

A. EHDOTTOMAN ENEMMISTÖN VAALIJÄRJESTELMÄT

<p>a₁ — useita edustajia/v-piiri — useita ehdokkaita/paikka — yksi ääni/paikka</p> <hr/> <p>DDR Jugoslavia Puola</p>	<p>a₂ — yksi edustaja/v-piiri — useita ehdokkaita/paikka — yksi ääni/paikka</p> <hr/> <p>Albania Romania Unkari</p>	<p>a₃ — yksi edustaja/v-piiri — yksi ehdokas/paikka — yksi ääni/paikka</p> <hr/> <p>Bulgaria Ranska Neuvostoliitto Tshekkoslovakia</p>
---	--	---

B. SUHTEELLISEN ENEMMISTÖN VAALIJÄRJESTELMÄT

b₁ — yksi edustaja/v-piiri
— yksi ehdokas/paikka
— yksi ääni/paikka

Englanti

C. SUHTEELLISET VAALIJÄRJESTELMÄT

<p>c₁ <i>listajärjestelmä</i> — vapaaehtoinen henkilöääni — useiden (kaikkien) ehdokkaiden preferointi — ei äänikynnystä — ei äänen siirtoa — listajärjestys ei vaikuta ehdokkaiden valintaan — ehdokkaiden lkm. sopiva</p> <hr/> <p>Luxemburg Sveitsi</p>	<p>c₂ <i>listajärjestelmä</i> — vapaaehtoinen henkilöääni — 1—2 ehdokkaan preferointi — ei äänikynnystä — puolueäänet lasketaan pääministerin tai puoluejohtajan hyväksi — listajärjestys ei vaikuta ehdokkaiden valintaan — ehdokkaiden lkm. sopiva</p> <hr/> <p>Kreikka</p>	<p>c₃ <i>listajärjestelmä</i> — vapaaehtoinen henkilöääni — yhden ehdokkaan preferointi — ei äänikynnystä — puolueäänet jaetaan nimeämisperiristä saatujen ääniosuuksien suhteessa — listajärjestys ei vaikuta ehdokkaiden valintaan — ehdokkaiden lkm. sopiva</p> <hr/> <p>Tanska I (s-o)</p>
<p>c₄ <i>listajärjestelmä</i> — pakollinen henkilöääni — yhden ehdokkaan preferointi — ei äänikynnystä — ei äänen siirtoa — listajärjestys ei vaikuta ehdokkaiden valintaan — ehdokkaiden lkm. sopiva</p> <hr/> <p>Suomi</p>	<p>c₅ <i>listajärjestelmä</i> — vapaaehtoinen henkilöääni — 3—4 ehdokkaan preferointi — ei äänikynnystä — puolueäänet lasketaan alkupään ehdokkaiden hyväksi — listajärjestys ei muuten vaikuta ehdokkaiden valintaan — ehdokkaiden lkm. sopiva</p> <hr/> <p>Italia</p>	<p>c₆ <i>listajärjestelmä</i> — vapaaehtoinen henkilöääni — yhden ehdokkaan preferointi — ei äänikynnystä — puolueäänet lasketaan nimeämisperiin ykkösehdokkaan hyväksi — listajärjestys ei muuten vaikuta ehdokkaiden valintaan — ehdokkaiden lkm. sopiva</p> <hr/> <p>Tanska II (k-o)</p>
<p>c₇ <i>STV-järjestelmä</i> — pakollinen henkilöääni — kaikkien (useiden) ehdokkaiden preferointi — äänikynnys (kvootti) — listajärjestyksellä ei merkitystä — ehdokkaiden lkm. pieni</p> <hr/> <p>Irlanti Malta</p>	<p>c₈ <i>listajärjestelmä</i> — vapaaehtoinen henkilöääni — yhden ehdokkaan preferointi — äänikynnys (kvootti) — puolueääniä tai ylimääräisiä henkilöääniä ei siirretä — listajärjestys ratkaisee loput paikat — ehdokkaiden lkm. sopiva</p> <hr/> <p>Itävalta</p>	<p>c₉ <i>listajärjestelmä</i> — vapaaehtoinen henkilöääni — yhden ehdokkaan preferointi — äänikynnys (kvootti) — puolueäänet lasketaan, mutta ylimääräisiä henkilöääniä ei lasketa alkupään ehdokkaiden hyväksi — listajärjestys ei muuten vaikuta ehdokkaiden valintaan — ehdokkaiden lkm. sopiva</p> <hr/> <p>Belgia</p>

<p>c₁₀ listajärjestelmä</p> <ul style="list-style-type: none"> — pakollinen henkilöääni — yhden ehdokkaan preferointi — äänikynnys (kvootti/puolikvoottia) — ylimääräiset henkilöäänät lasketaan vähintään puolikvoottia saaneiden sekä alkupään ehdokkaiden hyväksi — listajärjestys ratkaisee loput paikat — ehdokkaiden lkm. sopiva (suuri) <hr/> <p>Alankomaat</p>	<p>c₁₁ listajärjestelmä</p> <ul style="list-style-type: none"> — vapaaehtoinen henkilöääni — yhden ehdokkaan preferointi — äänikynnys (kvootti) — puolueäänät ja ylimääräiset henkilöäänät lasketaan alkupään ehdokkaiden hyväksi — listajärjestys ratkaisee loput paikat — ehdokkaiden lkm. sopiva <hr/> <p>Tanska III (p-o)</p>	<p>c₁₂ listajärjestelmä</p> <ul style="list-style-type: none"> — vapaaehtoinen henkilöääni — useiden (kaikkien) ehdokkaiden preferointi tai jonkin listan preferointi — käytännössä vain vähän tai ei ollenkaan vaikutusta ehdokkaiden valintaan <hr/> <p>Islanti Norja Ruotsi</p>
<p>c₁₃ listajärjestelmä</p> <ul style="list-style-type: none"> — ei henkilöäänä — ei preferointia — listajärjestys ratkaisee ehdokkaiden valinnan <hr/> <p>Länsi-Saksa Portugali Espanja</p>		

lussa mukanaolevissa länsimaissa, Englannissa ja Ranskassa, äänestäjällä ei ole minkäänlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa ehdokkaiden valintaan puolueiden sisällä. Tässä suhteessa nämä maat sijoittuvat samaan luokkaan Bulgarian, Tshekkoslovakian ja Neuvostoliiton kanssa.

3. Äänestäjän vaikutusmahdollisuudet suhteellisissa vaalijärjestelmissä

3.1. Vaikutusmahdollisuuksiin vaikuttavat vaalilainsäädännölliset tekijät

3.1.1. Henkilöäänän mahdollisuus — pakollisuus — vapaaehtoisuus

Tauluissa 1 ja 3 suhteelliset vaalijärjestelmät on luokiteltu useiden sellaisten tekijöiden mukaan, jotka vaikuttavat näissä järjestelmissä äänestäjän mahdollisuuksiin vaikuttaa yksittäisten ehdokkaiden valintaan. Tällaisia tekijöitä ovat seuraavat:

- mahdollisuus antaa henkilöäänä,
- henkilöäänien pakollisuus tai vapaaehtoisuus,
- kuinka monta ehdokasta voi preferoida,
- onko henkilöäänille asetettu äänikynnystä,
- onko puolueäänistä tai ylimääräisistä henki-

löäänistä hyötyä listan alkupään ehdokkaille,

- onko listajärjestyksellä muuta vaikutusta ehdokkaiden valinnalle ja
- onko puolueen ehdokkaiden lukumäärä sel-

Taulu 2. Äänestäjän mahdollisuudet vaikuttaa yksittäisten ehdokkaiden valintaan enemmistövaalijärjestelmää soveltavissa valtioissa.

Valtio	Useiden edustajien vaaliipiirit	Useita saman puolueen ehdokkaita paikkaa kohden	Yhteensä
1. Albania		×	1
2. Bulgaria			—
3. DDR	×	×	2
4. Englanti			—
5. Ranska			—
6. Unkari		×	1
7. Jugoslavia	×	×	2
8. Puola	×	×	2
9. Romania		×	1
10. Tshekkoslovakia			—
11. Neuvostoliitto			—
Kaikki	3	6	9

Taulu 3. Äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikutusmahdollisuuksia edesauttavat tekijät suhteellista vaalijärjestelmää soveltavissa valtioissa.

Valtio	Henkilö- ääni mah- dollinen	Henkilö- ääni va- paahtoi- nen	Mahdoli- suus prefe- roida yhtä useampia (kaikkia) ehdokkaita	Ei ääni- kynnystä	Puolue- äänistä ei hyötyä al- kupään ehdok- kaille	Ylimääräi- sistä hen- kilöäänistä ei hyötyä alkupään ehdok- kaille	Listajär- jestyksellä ei vaiku- tusta eh- dokkaiden valinnalle	Ehdokkai- den luku- määrä sopiva	Yhteensä
1. Itävalta	×	×			×	×		×	5
2. Belgia	×	×				×	×	×	5
3. Tanska I	×	×		×	×	×	×	×	7
4. Tanska II	×	×		×		×	×	×	6
5. Tanska III	×	×						×	3
6. Suomi	×			×	×	×	×	×	6
7. L-Saksa ²									—
8. Kreikka	×	×	×	×		×	×	×	7
9. Islanti ³									—
10. Irlanti	×		×		×1	×	×		5
11. Italia	×	×	×	×		×	×	×	7
12. Luxemburg	×	×	×	×	×	×	×	×	8
13. Malta	×		×		×1	×	×		5
14. Alankomaat	×				×1			×	3
15. Norja ³									—
16. Portugali ²									—
17. Espanja ²									—
18. Ruotsi ³									—
19. Sveitsi	×	×	×	×	×	×	×	×	8
Kaikki	13	9	6	7	8	11	10	11	75

¹ Puolueääniä ei lainkaan käytössä

² Ehdokkaiden preferointi ei mahdollista

³ Ehdokkaiden preferoinnilla vain vähän tai ei ollenkaan käytännön merkitystä

lainen, että äänestäjän vaikutusmahdollisuudet käytännössä todentuvat.

Käsittelen näistä ensimmäiseksi henkilöäänän mahdollisuutta — pakollisuutta — vapaaehtoisuutta.

Taulu 3 on laadittu siten, että äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien kannalta myönteinen vaihtoehto on ruksattu (×). Tulosten mukaan henkilöääni on mahdollinen kaikkiaan 13:ssa tarkastelun kohteina olevista 19:stä vaalijärjestelmästä eli noin 2/3:ssa. Näiden valtioiden lisäksi äänestäjällä on lainsäädännön perusteella mahdollisuus antaa henkilöääniä myös kolmessa Pohjoismaassa — Islannissa, Norjassa ja Ruotsissa —, mutta tällä mahdollisuudella ei ole juurikaan käytännön merkitystä, joten ne on luettava lähinnä samaan ryhmään kuin Länsi-Saksa, Portugali ja Espanja, joissa sovelletaan täysin suljettua listaa, mikä ei anna äanes-

täjälle minkäänlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa yksittäisten ehdokkaiden valintaan. Pakollista henkilöäänän käyttö on vain neljässä valtiossa näistä 13:sta eli Suomessa, Irlannissa, Maltalla ja Alankomaissa. Muissa maissa äänestäjän ei välttämättä tarvitse ottaa kantaa yksittäisten ehdokkaiden suosituimmuuteen.

Kumpi vaihtoehto on sitten yksittäisen äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien kannalta parempi — henkilöäänän pakollisuus vai vapaaehtoisuus? Nähtävästi vapaaehtoisuus, ainakin niissä tapauksissa, joissa lista- eli puolueääniä ei lasketa keidenkään ehdokkaiden hyväksi. Tällöinhän pienelläkin äänestäjäjoukolla on vaikutusmahdollisuuksia, mikäli se pitää asiaa tärkeänä, eivätkä henkilövalintaan välinpitämättömästi suhtautuvat, mutta sen pakosta tekemään joutuvat, pääse pilaamaan näitä vaikutusmahdollisuuksia äänestämällä esimerkiksi

puolueen mahdollisesti suosittelimia listan alkupään ehdokkaita.

3.1.2. Yhden tai useamman ehdokkaan preferointi

Taulun 3 mukaan vajaan puolessa niistä vaalijärjestelmistä, joissa henkilöäni on yleensä mahdollinen, äänestäjä voi ottaa kantaa yhtä useampiin, jopa kaikkiin ehdokkaisiin. Nämä kuusi valtiota poikkeavat kuitenkin toisistaan melkoisesti. Kreikka on hyvin lähellä sellaisia vaalijärjestelmiä, joissa saa preferoida ainoastaan yhtä ehdokasta, koska siellä voi preferoida vain parissa kolmessa suurimmassa vaalipiirissä korkeintaan kahta ehdokasta ja kaikkialla muualla vain yhtä ehdokasta. Irlannissa ja Maltalla äänestäjä voi puolestaan laittaa jopa kaikki ehdokkaat paremmuusjärjestykseen ehdokkaiden puoluekannasta riippumatta. Italiassa hänellä on taas mahdollisuus preferoida 3—4 ehdokasta.

Luxemburgin ja Sveitsin vaalijärjestelmät muistuttavat Irlannin ja Maltan vaalijärjestelmiä, koska niissäkin äänestäjällä on mahdollisuus ottaa kantaa yhtä moneen ehdokkaaseen kuin mitä vaalipiiristä valitaan, eikä ehdokkaiden puoluekanta vaikuta asiaan. Lisäksi näissä maissa äänestäjä voi antaa korkeintaan kaksi ääntä yhdelle ehdokkaalle (kumulointi), mutta tällöin pitää jättää jokin ehdokas tai jotkut ehdokkaat täysin ilman, koska äänestäjällä on käytössään vain niin monta ääntä kuin mitä vaalipiiristä edustajia valitaan.

Mikä vaihtoehto on sitten yksittäisen äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien kannalta paras — yhden, useamman vai kaikkien ehdokkaiden preferointi? Teoreettisesti ajatellen äänestäjä voi tietysti vaikuttaa sitä enemmän, mitä useampaa ehdokasta hän voi preferoida. Mutta useiden tai kaikkien ehdokkaiden preferointi saattaa muodostua myös puolueen sisäiseksi blokkiäänestämiseksi, mikäli puolueen sisällä on vahvoja ja kiinteitä fraktioita, ja tällöin puolueen vähemmistöä edustavien äänestäjien mahdollisuus saada ehdokkaitaan läpi jää vähäiseksi.

3.1.3. Henkilöäänien äänikynnys

Tavallisesti äänikynnyksen käsitettä käytetään silloin, kun puhutaan puolueiden välisestä paik-

kojen jakautumisesta. Kuitenkin taulun 3 mukaan lähes puolessa niistä vaalijärjestelmistä, joissa henkilöäni on mahdollinen, on käytössä henkilökohtainen äänikynnys. Tämä tarkoittaa sitä, että tullakseen valituksi ehdokkaan on saatettava tietty äänimäärä, joka voi koostua joko kokonaan hänen omista henkilökohtaisista äänistään tai sitten niistä plus hänen hyväkseen lasketuista puolueäänistä tai ylimääräisistä henkilöäänistä vaalijärjestelmästä riippuen.

Itävallassa tällainen ehdokaskohtainen äänikynnys on Haren kvootti (q) eli vaalipiirissä annettujen äänien määrä (n_c) jaettuna vaalipiiristä valittavien edustajien lukumäärällä (s_c) ($q = \frac{n_c}{s_c}$), Irlannissa ja Maltalla on käytössä Droopin kvootti (q) eli vaalipiirissä annettujen äänien määrä (n_c) jaettuna vaalipiiristä valittavien edustajien lukumäärällä (s_c) lisättynä yhdellä ($q = \frac{n_c}{s_c + 1}$).

Belgiassa ja Tanskassa on myös käytössä Droopin kvootti (q), mutta laskutapa on hieinan erilainen eli puolueen saama äänimäärä (n_p) jaetaan puolueen vaalipiiristä valittujen edustajien lukumäärällä (s_p) lisättynä yhdellä ($q = \frac{n_p}{s_p + 1}$). Alankomaissa käytetään puolestaan vastaavatyypistä Haren kvoottia (q) eli puolueen äänimäärä (n_p) jaetaan puolueen edustajien lukumäärällä (s_p) ($q = \frac{n_p}{s_p}$). Lisäksi Alankomaissa ylimääräisiä henkilöäänisiä siirrettäessä vähintään puolikvoottia saaneet ehdokkaat ovat etulyöntiasemassa.

Äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien kannalta on tietysti paras vaihtoehto se, ettei mitään ehdokaskohtaisia äänikynnyksiä ole, tai jos onkin, niiden tulisi olla mahdollisimman alhaisia, koska muutoin niiden ylittäminen pelkillä henkilöäänillä on vaikeaa, jopa ylivoimaista. Tässä suhteessa tällä hetkellä sovellettavat kvoottikynnykset ovat varsin korkeita, joten ilman tällaisia kynnyksiä toimivissa vaalijärjestelmissä — Tanskan kahdessa eri versiossa, Suomessa, Kreikassa, Italiassa, Luxemburgissa ja Sveitsissä — äänestäjällä on huomattavasti paremmat mahdollisuudet vaikuttaa ehdokkaiden valintaan kuin »kynnyksellisissä» vaalijärjestelmissä.

3.1.4. Puolueääniä laskeminen alkupään ehdokkaiden hyväksi

Yksi keino, millä puolueet yrittävät turvata haluamansa ehdokkaiden valintajärjestyksen, on laskea äänestäjien antamat puolue- eli listaäännet listan alkupään ehdokkaiden hyväksi. Taulun 3 mukaan tällaisia vaalijärjestelmiä on neljässä maassa: Belgiassa, Tanskassa, Kreikassa ja Itävallassa. Belgiassa ja yhdessä Tanskan listaversiossa (Tanska III) puolueäännet laskeaan alkupään ehdokkaiden hyväksi siten, että nämä ylittävissä vaaditun kynnyksen. Italiassa puolueäännet laskeaan alkupäästä lähtien niin monen ehdokkaan hyväksi kuin mitä äänestäjällä olisi ollut halutessaan mahdollisuus preferoida eli 3—4 ehdokkaan hyväksi. Toisessa Tanskan versiossa (Tanska II) puolueäännet laskeaan nimeämisperiin ykkösehdokkaalle, ja koska vaalipiirissä on useita nimeämisperiirejä, monet ehdokkaat hyötyvät näin puolueäänistä. Kreikassa puolestaan puolueen vaalipiirissä sama koko äänimäärä voidaan laskea pääministerin tai puoluejohtajan hyväksi. Edunsaajia ei siis ole kovin paljon.

Sen sijaan kolmannessa Tanskan listaversiossa (Tanska I) puolueäännet jaetaan ehdokkaiden nimeämisperiirissään saamiensa äänien suhteessa; menettely, joka ei välttämättä hyödytä alkupään ehdokkaita vaan suosittuja ja suurien nimeämisperiirien (kaupunkien) ehdokkaita. Luxemburgissa ja Sveitsissä puolueäännet katsotaan taas kaikkien listalla olleiden ehdokkaiden ääniksi, mutta Itävallassa niitä ei siirretä kenelkään.

Suomessa, Irlannissa, Maltalla ja Alankomaissa puolueääniä ei voi antaa ollenkaan, joten näissä maissa pelkät henkilöäännet ratkaisevat. Äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien kannalta olisi tietysti paras vaihtoehto se, että puolueäännet jaettaisiin ehdokkaiden henkilöäänien suhteessa, jolloin ne auttaisivat mahdollisen äänikynnyksen ylittämisessä. Tai sitten puolueääniä ei tulisi käyttää lainkaan ehdokkaiden välisessä kilpailussa.

3.1.5. Ylimääräisten henkilöäänien laskeminen alkupään ehdokkaiden hyväksi

Vain kahden valtion — Alankomaiden ja Tanskan — vaalijärjestelmissä ylimääräisiä henkilöäänien käytetään hyödyttämään listan alkupään

ehdokkaita. Alankomaissa ylimääräiset eli yli kvootin menneet henkilöäännet hyödyttävät alkupään ehdokkaiden lisäksi myös vähintään puolikvoottia saaneita ehdokkaita. Toisin sanoen listajärjestyksen ohella myös ehdokkaiden suosiolla on merkitystä ylimääräisten henkilöäänien jakamiseen. Sen sijaan Tanskan vastavassa versiossa listajärjestys on ainoa kriteeri. Äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien kannalta ylimääräisten henkilöäänien jakamiseen pätevät tietysti samat periaatteet kuin puolueäänienkin jakamiseen (ks. edellä).

3.1.6. Listajärjestyksen muu vaikutus

Puolueäänien ja ylimääräisten henkilöäänien siirtämisellä pyritään yleensä hyödyttämään listan alkupään ehdokkaita ja usein nimenomaan siten, että he näin ylittävissä vaaditun kvootin. Mutta entäpä jos kaikkien ääntensirto-operaatioiden jälkeenkään ei löydy riittävästi kvootin ylittäneitä ehdokkaita? Kuinka loput paikat täytetään? Kolmessa valtiossa — Itävallassa, Alankomaissa ja Tanskassa — turvaututaan tällöin listajärjestykseen, eikä ehdokkaiden äänimäärillä ole enää tällöin mitään merkitystä. Äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien kannalta olisi tietysti paras vaihtoehto se, että nämä(kin) paikat jaettaisiin ehdokkaiden henkilökohtaisten äänimäärien perusteella.

3.1.7. Ehdokkaiden lukumäärä

Voidakseen vaikuttaa ehdokkaiden valintaan äänestäjällä on oltava valinnanvaraa, eli ehdokkaita tulee olla huomattavasti enemmän kuin valittavia. Toisaalta jos ehdokkaita on hyvin runsaasti, äännet voivat hajautua niin paljon, että perin harva ylittää mahdollisesti vaadittavan äänikynnyksen, jolloin äänestäjän vaikutusmahdollisuudet saattavat huveta.

On tietysti harkinnanvarainen asia, milloin ehdokasmääriä voidaan pitää valintaan vaikuttamisen kannalta liian suurina tai liian pieninä, mutta kun esimerkiksi Irlannissa ja Maltalla sovelletaan vain 3—5 edustajan vaalipiirejä, eikä puolueiden ehdokasmäärä ole kuin suunnilleen kaksinkertainen valittuihin verrattuna, voitaneen ehdokkaiden lukumäärää pitää liian suppeana, varsinkin kun ainakin Irlannissa ehdokkaat vielä rajaavat omat reviiirsä hyvin tark-

kaan, jolloin ehdokkaiden välinen kilpailu saattaa muuttua hyvin näennäiseksi.

Vastaavasti Alankomaissa voidaan ehdokkaiden lukumäärää pitää valintaan vaikuttamisen kannalta liian suurena niissä tapauksissa, jolloin puolue käyttää yhtä ja samaa ehdokaslistaa koko maassa, mutta koska käytössä on myös aluekohtaisia listoja (18 aluetta), voitaneen ehdokkaiden lukumäärää Alankomaissa pitää kuitenkin keskimäärin sopivana.

3.1.8. Yhteenveto

Taulu 3 laadittiin siis siten, että siinä ruksattiin (×) kunkin tekijän osalta se vaihtoehto, jota voidaan pitää äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien kannalta myönteisenä. Toisaalta taulusta voidaan tietysti laskea myös päinvastaiten vaihtoehtojen yleisyys. Niinpä yleisin rajoittava tekijä niissä vaalijärjestelmissä, joissa äänestäjä voi ylipäättään vaikuttaa ehdokkaiden valintaan, on se, että äänestäjä voi preferoida vain yhtä ehdokasta. Tämä säännös on voimassa seitsemässä (7) järjestelmässä. Muiden rajoituskeinojen yleisyysjärjestys on seuraava: äänikynnys (6 tapausta), alkupään ehdokkaiden hyötyminen puolueäänistä (5), preferenssiäänien pakollisuus (4), listajärjestyksestä koituvaa »muu» hyöty (3), alkupään ehdokkaiden hyötyminen ylimääräisistä henkilöäänistä (2) ja ehdokkaiden lukumäärän sopimattomuus (2).

Rajoitusten yleisyyden ohella on syytä kiinnittää huomiota myös niiden tehokkuuteen. Nähtävästi äänikynnys ja puolueäänien laskeminen alkupään ehdokkaiden hyväksi ovat kaikkein tehokkaimpia rajoituskeinoja. Myös preferenssiäänien rajaaminen yhteen ehdokkaseen on tehokas rajoituskeino, mutta siihen voi liittyä äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien kannalta myös myönteisiä piirteitä.

Taulun 3 tuloksista voidaan tehdä yhteenveto myös vaalijärjestelmittäin (valtioittain). Näin laskettuna kaikkein eniten myönteisiä rukeja on kertynyt Luxemburgin ja Sveitsin vaalijärjestelmille, kaikkiaan kahdeksan (8). Niissä ei äänestäjän vaikutusmahdollisuuksia ehdokkaiden valintaan rajoita yksikään niistä keinoista, joita tässä on käsitelty. Tämän jälkeen seuraavat Tanska I, Kreikka ja Italia, seitsemän (7) ruksia kullakin. Kaikissa näissä järjestelmissä ainoa rajoittava tekijä on puolueäänien käyttö

joidenkin ehdokkaiden hyväksi; Kreikassa vain pääministerin tai puoluejohtajien hyväksi, Tanskassa kaikkien hyväksi nimeämisperiistä saatujen äänien suhteessa ja Italiassa 3—4 ehdokkaan hyväksi listan alkupäästä lukien. Italian vaalijärjestelmän tapa soveltaa tätä rajoituskeinoa on nähtävästi niin voimakas, että seuraavaksi eniten rukeja eli kuusi (6) ruksia saaneista valtioista ainakin Suomi ohittanee Italian äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikutusmahdollisuuksien tehokkuudessa. Kovin kauaksi ei myöskään jää toinen tämän ryhmän vaalijärjestelmistä eli Tanska II.

Itävallan, Belgian, Irlannin ja Maltan vaalijärjestelmät ovat yltäneet viiteen (5) ruksiin. On vaikea sanoa, missä näistä vaalijärjestelmistä äänestäjän vaikutusmahdollisuudet ehdokkaiden valintaan ovat kaikkein parhaat, mutta ehkäpä Irlannin ja Maltan vaalijärjestelmät on kuitenkin sijoitettava ennen muita, koska niissä voi preferoida kaikkia ehdokkaita, eikä listajärjestyksellä ole mitään merkitystä. Ehdokkaiden pieni lukumäärä tosin arveluttaa. Itävalta puolestaan ohittanee Belgian sillä perusteella, että siellä ei ääniä siirrellä alkupään ehdokkaiden hyväksi. Tosin Itävallassa listajärjestys ratkaisee kvootin alapuolelle jääneiden ehdokkaiden paikat, mikä taas ei päde Belgiassa.

Vain kolme ruksia ovat saaneet Tanskan kolmas vaalijärjestelmäversio ja Alankomaiden vaalijärjestelmä. Ne muistuttavat toisiaan melkoisesti, mutta ehkäpä Alankomaiden vaalijärjestelmässä äänestäjän vaikutusmahdollisuudet ovat hivenen paremmat, koska siellä ei ole puolueääniä siirreltäväissä alkupään ehdokkaiden hyväksi.

Islannin, Norjan ja Ruotsin sekä Länsi-Saksan, Portugalin ja Espanjan vaalijärjestelmät muodostavat sitten kaksi viimeistä ryhmää, joissa äänestäjällä ei käytännössä tai edes teoriassa ole juurikaan mahdollisuuksia vaikuttaa ehdokkaiden valintaan.

Suhteelliset vaalijärjestelmät voidaan siten vaalilainsäädännön perusteella asettaa tietyin varauksin taulun 4 mukaiseen paremmuusjärjestykseen, jos kriteerinä pidetään äänestäjän mahdollisuuksia vaikuttaa ehdokkaiden valintaan. Useissa tapauksissa vaalijärjestelmien väliset erot ovat niin pieniä, että niiden välinen järjestys on harkinnanvarainen. Kenties oikeu-

denmukaisempaa olisikin jaotella vaalijärjestelmät isompiin ryhmiin, jolloin ensimmäiseen tulisivat Luxemburg ja Sveitsi, toiseen Kreikka, Tanska I ja Suomi, kolmanteen Italia ja Tanska II, neljänteen Irlanti, Malta, Itävalta ja Belgia, viidenteen Alankomaat ja Tanska III, kuudenteen Islanti, Norja ja Ruotsi sekä seitsemänteen Länsi-Saksa, Portugali ja Espanja.

3.2. Äänestäjän ehdokkaiden valintamahdollisuuksien käyttö ja tosiasiallinen merkitys

Tähän saakka tarkastelu on kohdistunut melkein yksinomaan äänestäjän ehdokkaiden valintamahdollisuuksiin vaikuttaviin vaalilainsäädännöllisiin tekijöihin, ja oikeastaan vain Islannin, Norjan ja Ruotsin vaalijärjestelmiä luokiteltaessa on otettu jo huomioon myös järjestelmän tosiasiallinen sisältö. Seuraavassa on tarkoitettu pohtia nimenomaan sitä, kuinka eri vaalijärjestelmät käytännössä toimivat, eli käyttävätkö äänestäjät ehdokkaiden valintamahdollisuuksiaan, ja onko heidän kannanotoillaan tosiasiallista merkitystä.

Suomessa, Irlannissa, Maltalla ja Alankomaissa äänestäjän on pakko ottaa kantaa (myös) yksittäisiin ehdokkaisiin, joten näissä maissa henkilöäänen käyttö on tietysti sataprosenttista. Sen sijaan vapaaehtoisen henkilöäänen sallivissa vaalijärjestelmissä henkilöäänen käyttöaste vaihtelee taulun 5 tulosten mukaan 30—50 %:n välillä; näin ainakin Belgiasa, Tanskassa, Italiassa, Luxemburgissa ja Sveitsissä. Itävallan ja Kreikan tarkat henkilöääniosuudet eivät käytettävissä olleista lähteistä selvinneet.

Henkilöäänen käytön vapaaehtoisuus pudot-

Taulu 4. Suhteellisten vaalijärjestelmien järjestys äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksien mukaan.

1. Luxemburg	} I	11. Belgia	} V
1. Sveitsi		12. Alankomaat	
3. Kreikka	} II	13. Tanska III	} VI
4. Tanska I		14. Islanti	
5. Suomi	} III	14. Norja	} VII
6. Italia		14. Ruotsi	
7. Tanska II	} IV	17. Länsi-Saksa	} VII
8. Irlanti		17. Portugali	
8. Malta	} IV	17. Espanja	} VII
10. Itävalta			

taa siis niiden käyttäjien lukumäärää huomattavasti, mikä saattaa lisätä yksittäisen käyttäjän vaikutusmahdollisuuksia. Toisaalta suhteellisen alhainen käyttöaste (30—50 %) voi kieliä joko mielenkiinnon tai tosiasiallisten vaikutusmahdollisuuksien puutteesta taikka molemmista.

Taulu 5. Äänestäjän ehdokkaiden valintamahdollisuuksien käyttö ja tosiasiallinen merkitys suhteellista vaalijärjestelmää soveltavissa valtioissa.

1. Itävalta:	Henkilöäänen käytön määrä vähäinen. Äänikynnyksen ylittäminen henkilöäänen avulla vaikeaa. <i>Tosiasiallinen merkitys vähäinen.</i>
2. Belgia:	Henkilöäänen käyttö lisääntynyt (50 %/1974). <i>Henkilöäänen ratkaisevat noin 90 % paikoista.</i> Henkilöäänen sortavat naisia.
3. Tanska I—III:	Henkilöäänen käyttö kokonaisuudessaan vähenemässä (45 %/1981), mutta efektiivisten henkilöäänen käyttö lisääntymässä. <i>Henkilöäänen ratkaisevat noin 85—95 % paikoista.</i> Henkilöäänen suosivat naisia.
4. Suomi:	<i>Henkilöäänen ratkaisevat kaikki paikat.</i>
5. Kreikka:	Henkilöäänen käytön määrä epäselvä. <i>Henkilöäänen ratkaisevat lähes kaikki paikat.</i>
6. Irlanti:	<i>Henkilöäänen ratkaisevat kaikki paikat.</i> Ehdokkaiden vähyden ja revii-riajan takia äänestäjän tosiasialliset valintamahdollisuudet usein vähäiset.
7. Italia:	Noin 30 % henkilöäänistä käytetään. Määrä vaihtelee alueittain ja puolueittain. Noin puolet henkilöäänistä saavista tulee valituksi. <i>Henkilöäänen muuttavat valittujen koostumusta noin 10 %.</i>
8. Luxemburg:	Noin 40 % käyttää henkilöäänistä. Määrä vaihtelee alueittain ja puolueittain. <i>Henkilöäänen ratkaisevat kaikki paikat.</i>
9. Malta:	<i>Henkilöäänen ratkaisevat kaikki paikat.</i> Äänestäjän tosiasialliset valintamahdollisuudet epäselvät.
10. Alankomaat:	Noin 85—95 % henkilöäänistä menee ykkösehdokkaalle. Määrä on vähenemässä. <i>Tosiasiallinen merkitys epäselvä.</i>
11. Sveitsi:	Noin 50 % käyttää henkilöäänistä. <i>Henkilöäänen ratkaisevat kaikki paikat.</i>

Suomen, Kreikan (lähes), Irlannin, Luxemburgin, Maltaan ja Sveitsin vaalijärjestelmien henkilöäänät ratkaisevat ehdokkaiden valinnan sataprosenttisesti. Belgiassa ja Tanskassa vastaava osuus on 80—95 %. Sen sijaan Itävallan, Italian ja Alankomaiden vaalijärjestelmien osalta henkilöäänien tosiasiallinen merkitys jäi käytettävissä olleiden lähteiden perusteella vailinaisesti selvitettyksi.

Tulisiko sitten tämän äänestäjien ehdokkaiden valintamahdollisuuksien tosiasiallisen käytön ja merkityksen tarkastelun jälkeen muuttaa vaalilainsäädännön perusteella tehtyä suhteellisten vaalijärjestelmien järjestystä (ks. taulu 4)? Tuskinpa vain, vaikka eräiden vaalijärjestelmien sijainti on kyllä ongelmallinen. Tämä koskee ensinnäkin Tanskan vaalijärjestelmän eri variaatioita, koska niitä ei ole voitu tarkastella erikseen. Toiseksi henkilöäänien todellinen merkitys Italian ja Itävallan vaalijärjestelmissä on jäänyt epäselväksi, joten voisi olla perusteltua sijoittaa esimerkiksi Italia vasta Irlannin ja Maltaan jälkeen. Kun kuitenkin käytettävissä oleva aineisto on tältä osin näin vajaavaista, jääköön taulun 4 järjestys voimaan ainakin siihen saakka, kunnes on saatavissa täydellisempää tietoa.

4. Vaalijärjestelmän mahdolliset vaikutukset poliittiseen järjestelmään — muutamia hajahavaintoja

4.1. Naisten osuus edustajista

Tämän tutkimuksen toinen tehtävä on tarkastella äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksien merkitystä eräiden poliittisen järjestelmän osa-alueiden kannalta. Ja ensimmäisenä näistä osa-alueista on vuorossa parlamenttiedustajien koostumus, tarkemmin sanottuna naisten osuus.

Taulujen 6 ja 7 tulosten perusteella näyttää ensisilmäyksellä siltä, ettei naisedustajien osuuden ja äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksien välillä ole minkäänlaista keskinäistä riippuvuutta. Naisen yleinen yhteiskunnallinen asema tuntuu olevan se tekijä, mikä selittää naisedustajien osuuden vaihtelut, eikä vaalijärjestelmän pikku eroilla näytä olevan paljoakaan merkitystä edes poliittiselta kulttuuriltaan samanlaisten valtioryhmien sisällä.

Toisaalta tuloksia vertailtaessa on syytä muistaa, että äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien ollessa hyvät naisedustajien lukumäärän ratkaisee pitkälle äänestäjien poliittinen käyttäytyminen, päinvastaisessa tapauksessa puolestaan puolue-eliitin näkemys (ks. Bogdanor 1983, 250). Ja toisen maan puolue-eliitin kulttuuri, voi olla samanlainen kuin toisen maan äänestäjien kulttuuri, jolloin lopputulos on sama, vaikka vaalijärjestelmät olisivatkin erilaisia. Näistä kulttuurieroista kielii sekin, että Belgiassa henkilöäänien on todettu sortavan naisia, Tanskassa puolestaan suosivan heitä (SOU/1977/94, 109 ja 119). Näin ollen —.07-suuruiseen järjestyskorrelaatioon naisedustajien osuuden ja äänestäjän vaikutusmahdollisuuksien välillä suhteellista vaalijärjestelmää soveltavien valtioiden ryhmässä ei kannata kiinnittää liikaa huomiota.

Toki vaalijärjestelmällä kokonaisuudessaan on nähty olevan vaikutusta naisten osuuteen parlamentissa. Enemmistövaalijärjestelmien on katsottu sortavan naisia ja suhteellisista vaalijärjestelmistä erilaisia listajärjestelmiä on pidetty »naisystävällisempinä» kuin STV-järjestelmää (ks. Bogdanor 1983, 248—250). Tosin viimeksi mainittu väite on ehditty asettaa jo kyseenalaiseksikin (ks. Gallagher 1984, 19). Jos taulujen 6 ja 7 tuloksia tarkastellaan tästä näkökulmasta, voidaan todeta, että enemmistövaalijärjestelmää soveltavissa länsimaissa, Englannissa ja Ranskassa, naiskansanedustajien osuus on todella alhainen (3—6 %). Ja tilanne on lähes samanlainen STV-järjestelmän maissa, Maltalla ja Irlannissa (2—8 %). Sen sijaan enemmistövaalijärjestelmää käyttävissä sosialistisissa maissa naisten osuus on korkea (1/4—1/3), eikä vaalijärjestelmien pienillä eroilla näytä olevan siihen vaikutusta.

4.2. Puoluejärjestelmän stabiilitetti

Äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksien ja puoluejärjestelmän stabiilitetin välisestä suhteesta voidaan yhtä perustellusti esittää kaksi toisilleen täysin vastakkaista hypoteesia. Yhtäältä voidaan olettaa, että pystyessään vaikuttamaan henkilövalintoihin äänestäjä purkaa muutospaineensa vaihtamalla kannattamaansa ehdokasta entisen puolueensa sisällä. Tällöin vaikuttamismahdollisuuksien ja

Taulu 6. Naisten osuus (%) parlamentissa erilaista suhteellista vaalijärjestelmää soveltavissa valtioissa (viimeisimmät vaalit).

Valtio	Naisten osuus %		Valtio	Naisten osuus %	
1. Luxemburg	ei tietoa	} 11	10. Belgia	8	} 11
1. Sveitsi	11		11. Alankomaat	17	
3. Kreikka	4	} 18	12. Islanti	15	} 23
4. Suomi	31		12. Norja	26	
5. Italia	8	} 16	12. Ruotsi	28	} 8
6. Tanska I—III	24		15. L-Saksa	9	
7. Irlanti	8	} 5	15. Portugali	10	} 8
7. Malta	2		15. Espanja	5	
9. Itävalta	9		Keskimäärin	13 %	

Lähde: Haavio-Mannila, Elina et alii (toim.): Keskeneräinen kansanvalta: naiset Pohjoismaiden politiikassa. Pohjoismaiden ministerineuvosto. Oslo 1983, s. 91 ja Chronicle of Parliamentary Elections and Developments. XII—XVII. Geneva 1978—1983.

Taulu 7. Naisten osuus (%) parlamentissa erilaista enemmistövaalijärjestelmää soveltavissa valtioissa (viimeisimmät vaalit).

Valtio	Naisten osuus %		Valtio	Naisten osuus %	
1. DDR	32	} 25	3. Bulgaria	22	} 28
1. Jugoslavia	21		3. Ranska	6	
1. Puola	23	} 32	3. Neuvostoliitto	33	} 5
2. Albania	32		3. Tshekkoslovakia	28	
2. Romania	33	} 30	3. Englanti	3	} 24 %
2. Unkari	30		Keskimäärin	24 %	

Lähde: Sama kuin taulussa 6.

Taulu 8. Äänestäjien liikkuvuus erilaista suhteellista vaalijärjestelmää soveltavissa valtioissa (1970—1977 (-82)).

Valtio	Volatiliteetti		Valtio	Volatiliteetti	
1. Luxemburg	13,1	} 9,8	9. Itävalta	3,1	} 7,1
1. Sveitsi	6,4		10. Belgia	5,5	
3. Kreikka	32,0	} 20,6	11. Alankomaat	12,7	} 12,4
4. Suomi	9,1		12. Islanti	13,6	
5. Italia	6,8	} 12,8	12. Norja	17,1	} 9,4
6. Tanska I—III	18,7		12. Ruotsi	6,6	
7. Irlanti	5,0	} 3,1	15. Länsi-Saksa	4,9	} 9,4
7. Malta	1,1		15. Portugali	11,6	
			15. Espanja	11,8	
			Keskimäärin	10,5 %	
			(Ranska	10,6)	
			(Englanti	7,9)	

Lähde: Pedersen, Mogens N.; Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems, 1948—1977: Explorations in Explanation. Teoksessa Daalder, Hans & Mair, Peter (eds.); Western European Party Systems. SAGE. Bristol 1983, s. 39. Puuttuvat tiedot on laskettu vastaavasti, lähteenä: Chronicle of Parliamentary Elections and Developments. XII—XVII. Geneva 1978—1983.

puoluejärjestelmän stabiliteetin välillä vallitsee siis positiivinen korrelaatio.

Toisaalta voidaan olettaa myös niin, että ehdokasvalinnan mahdollisuus alentaa kynnystä siirtyä puolueesta toiseen, koska äänestäjä voi valita uudesta puolueestaan mieleisensä ehdokkaan, eikä hänen tarvitse tukea koko ehdokaslistaa sellaisenaan. Tällöin vaikutusmahdollisuuksien ja puoluejärjestelmän stabiliteetin välinen korrelaatio olisi puolestaan negatiivinen.

Taulussa 8 on puoluejärjestelmän stabiliteettia mitattu äänestäjien liikkuvuudella eli volatilitteetilla. Jos tulosten perusteella lasketaan äänestäjien vaikutusmahdollisuuksien ja liikkuvuuden välinen korrelaatio, lukemaksi saadaan +.09, eli puoluejärjestelmän stabiliteetin ja äänestäjien vaikutusmahdollisuuksien välillä on negatiivinen riippuvuus, mikä on kuitenkin niin vähäinen, ettei tulos tue kumpaakaan hypotees-

sia. Tai ehkäpä molemmat oletetut äänestyskäyttäytymismallit todentuvat käytännössä ja näin kumoavat toistensa vaikutukset.

4.3. Puolueiden fraktioitumisaste

Yhdysvalloissa käytössä olevan esivaalijärjestelmän sekä sellaisten suhteellisten vaalijärjestelmien, jotka sallivat äänestäjien ottaa kantaa yksittäisiin ehdokkaisiin, on useissa tutkimuksissa katsottu rohkaisevan puolueiden sisäistä fraktioitumista, joskaan ei aivan kiistattomasti (ks. Zariski 1978, 24—26 ja 32—34).

Vaikka taulun 9 tulokset koskevat vain 10:ntä valtiota ja vaikka ne ovat vain suuntaa-antavia, niin niitä tarkasteltaessa äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksien ja puolueiden fraktioitumisasteen välinen suhde ei näytä näin yksioikoiselta, sillä esimerkiksi suhteellista vaalijärjestelmää soveltavien

Taulu 9. Puolueiden fraktioitumisaste erilaista suhteellista vaalijärjestelmää soveltavissa valtioissa (1945—1970).

Valtio	Fraktioitumisaste	Valtio	Fraktioitumisaste
1. Suomi	3,60	6. Norja	2,17
2. Italia	7,28	6. Ruotsi	1,80
3. Tanska I—III	1,67	8. Länsi-Saksa	5,25
4. Itävalta	0,75	Keskimäärin	3,63
5. Belgia	6,50	(Ranska)	4,71
		(Englanti)	5,25

Lähde: Raschke, Joachim; Organisiertes Konflikt in Westeuropäischen Parteien. Westdeutscher Verlag Opladen 1977, s. 282—283. Yksittäisen puolueen fraktioitumisaste on saatu kertomalla fraktioiden organisoitumisaste (1—3) fraktioiden kestolla (1—3). Koko puoluejärjestelmän fraktioitumisaste on puolueiden keskiarvo.

Taulu 10. Puoluejärjestelmän hajanaisuus erilaista suhteellista vaalijärjestelmää soveltavissa valtioissa (1976—1979).

Valtio	Hajanaisuus	Valtio	Hajanaisuus
1. Luxemburg	4,3	12. Islanti	3,9
1. Sveitsi	5,5	12. Norja	3,8
3. Kreikka	3,7	12. Ruotsi	3,6
4. Suomi	5,7	15. Länsi-Saksa	2,9
5. Italia	3,9	15. Portugali	4,9
6. Tanska I—III	5,0	15. Espanja	4,1
7. Irlanti	2,7	Keskimäärin	3,9
7. Malta	2,0	(Ranska)	4,9
9. Itävalta	2,3	(Englanti)	2,9
10. Belgia	4,2		
11. Alankomaat	4,0		

Lähde: Laakso, Markku; Vallan jakautuminen Länsi-Euroopan parlamenteissa. Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia. Sarja A. no 56/1980, Helsinki 1980, s. 9 ja liitetaulukko 1. Puuttuvat arvot on laskettu vastaavasti, lähteenä: Chronicle of Parliamentary Elections and Developments. XII—XVII. Geneva 1978—1983.

valtioiden osalta järjestyskorrelaatiokerroin jää lähelle nollaa (+.06). Osuvampi arvio lieneekin se, että vaalijärjestelmä pikemminkin heijastaa kyseisen maan poliittista kulttuuria kuin vaikuttaa siihen, näin myös äänestäjän vaikuttamismahdollisuuksien ja puolueiden fraktioitumiseen välisen suhteen osalta (ks. Belloni 1978, 98—105).

4.4. Puoluejärjestelmän hajanaisuus

Ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksien ja puolueiden sisäisen fraktioitumiseen välille ei siis löytynyt yksioikoista riippuvuutta. Seuraavaksi on syytä selvittää, onko tilanne samanlainen myös koko puoluejärjestelmän hajanaisuuden eli fragmentoitumisen suhteen. Tältä osin tulokset ovat taulussa 10.

Tulosten mukaan näyttää siltä, että puoluejärjestelmän hajanaisuuden ja ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksien välillä on lievä positiivinen korrelaatio ($r_s = +.26$), vaikka se ei ylläkään lähellekään tilastollisesti merkittävää tasoa. Joka tapauksessa pirstoutuneimmat puoluejärjestelmät löytyvät niistä maista (Suomi, Sveitsi, Tanska), joissa myös äänestäjän vaikutusmahdollisuudet ehdokkaiden valintaan ovat parhaimmasta päästä.

4.5. Äänestäjien, ehdokkaiden ja puolueiden väliset suhteet

Äänestäjän ja ehdokkaan suhteen on katsottu muodostuvan läheisemmäksi, jos äänestäjä saa puolueiden voimasuhteiden ohella vaikuttaa myös siihen, ketkä ehdokkaat tulevat valituiksi (ks. Bogdanor 1983, 248 ja Gallagher 1984, 15 ja 20). Mikäli näin todella on, tämän olettaisi vähentävän myös kansalaisten poliittista vieraantumista. Seitsemää valtiota koskevat tulokset

set eivät kuitenkaan tunnu juuri tukevan tällaista näkemystä (ks. taulu 11), vaan kansalaisten vieraantumistaso näyttää riippuvan suurimmaksi osaksi muista poliittiseen järjestelmään liittyvistä tekijöistä kuin äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksista.

Sen sijaan äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksilla on mitä ilmeisimmin ehdokkaiden roolia sekä keskinäistä kilpailua korostava ja samalla puolueiden asemaa heikentävä vaikutus itse vaalitaistelussa (ks. Bogdanor 1983, 248, Gallagher 1984, 20 ja Rochon 1981, 5—14). Niinpä esimerkiksi Suomessa monet ehdokkaat käyttävät huomattavia rahamääriä henkilökohtaiseen vaalimainontaansa, millä näyttää olevan myös vaikutusta heidän äänimääräänsä: ehdokasmainonta käsittää jopa 60 % koko vaalimainonnasta (Jonniinen ym. 1979, 28—37 ja liite 3 sekä Timonen 1977).¹

Runsaan henkilökohtaisen mainonnan ohella ehdokaskeskeiseen vaalitaisteluun liittyy usein myös toinen piirre eli ehdokkaiden paikallishakuisuus. Toisin sanoen ehdokkaille muodostuvat omat kannatusreviirinsä, joille muilla ehdokkailla ei juurikaan ole asiaa (ks. Gallagher 1984, 4, Rochon 1981, 6, Sacks 1976, 137—179 ja Timonen 1976, 47—101).

4.6. Yhteenveto

Alustava analyysi äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksien ja poliittisen järjestelmän välisistä suhteista ei ole johtanut kovin selviin löydöksiin. Näyttää siltä, että kunkin maan poliittinen kokonaiskulttuuri määrää hyvin pitkälle tässä tarkastelun kohteena olleet tekijät kuten naisten osuuden parlamentissa, puoluejärjestelmän stabiliteetin ja hajanaisuuden, puolueiden sisäisen yhtenäisyyden

Taulu 11. Kansalaisten vieraantuneisuus erilaista suhteellista vaalijärjestelmää soveltavissa valtioissa (mitä pienempi arvo sitä vieraantuneempi).

Valtio	Vieraantuneisuus	Valtio	Vieraantuneisuus
1. Sveitsi	2,13	5. Itävalta	1,81
2. Suomi	2,02	6. Alankomaat	2,23
3. Italia	1,99	Keskimäärin	2,04
4. Tanska I—III	2,06	(Englanti)	2,13

sekä äänestäjien, ehdokkaiden ja puolueiden väliset suhteet, eikä äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuus ole tässä suhteessa kovin oleellinen seikka. Toki äänestäjän vahvojen vaikutusmahdollisuuksien voi nähdä muuttuvan ainakin vaalikampanjan luonteen yksittäisten ehdokkaiden asemaa korostavaksi ja puolueiden asemaa heikentäväksi. Yksittäisten ehdokkaiden vahva asema voi puolestaan edistää politiikan henkilölistymistä.

Kaiken kaikkiaan ei olisi mikään ihme, jos kysymys äänestäjän ehdokkaiden valintaanvaikuttamismahdollisuuksista nousisi tulevaisuudessa nykyistä voimakkaammin esille, koska koko edustuksellisen demokratian toimivuudesta käydään parhaillaan vilkasta keskustelua.

VIITE

¹ Ks. lisäksi vuoden 1983 kansanedustajien vaaleistakoottu mainosaineisto. (Säilytetään Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksella).

LÄHTEET

- Belloni, Frank P., Factionalism, the Party System and Italian Politics. Teoksessa Belloni, Frank P. & Beller, Dennis C. (eds.); *Faction Politics*. ABC-Clio. Santa Barbara 1978.
- Belloni, Frank P. & Beller, Dennis C. (eds.), *Faction Politics*. ABC-Clio. Santa Barbara 1978.
- Bogdanor, Vernon & Butler, David (eds.), *Democracy and Elections*. Cambridge University Press. Cambridge 1983.
- Bogdanor, Vernon, Conclusion: Electoral Systems and Party Systems. Teoksessa Bogdanor, Vernon & Butler, David (eds.); *Democracy and Elections*. Cambridge University Press. Cambridge 1983.
- Campbell, John Creighton (eds.), *Parties, Candidates, and Voters: Six Quantitative Studies*. Michigan Papers in Japanese Studies n. 2. Ann Arbor 1981.
- Carstairs, Andrew McLaren, *A Short History of Electoral Systems in Western Europe*. George Allen & Unwin. London 1980.
- Chronicle of Parliamentary Elections and Developments. XII—XVII*. Inter Parliamentary Union. Geneva 1978—1983.
- Daalder, Hans & Mair, Peter (eds.), *Western European Party Systems*. SAGE: Bristol 1983.
- Gallagher, Michael, The Political Consequences of the Electoral System in the Republic of Ireland. *The Paper presented to the ECPR workshop on Comparing Electoral Systems, Salzburg 1984*.
- Haavio-Mannila, Elina et alii (toim.), *Keskeneräinen kansanvalta: naiset pohjoismaiden politiikassa*. Pohjoismaiden ministerineuvosto. Oslo 1983.
- Hand, Geoffrey & Georgel, Jacques & Sasse, Christoph (eds.), *European Electoral Systems Handbook*. Butterworths. London 1979.
- Herman, Valentine (prep.), *Parliaments of the World*. De Gruyter. Berlin New York 1976.
- Jonninen, Pentti & Tarasti, Lauri & Tulkki, Leena, *Vaalimainontatutkimus -79*. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu. Helsinki 1979.
- Kianto, Ilmari, *Punainen viiva*. Helsinki 1965.
- Laakso, Markku, *Vallan jakautuminen Länsi-Euroopan parlamenteissa*. Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia. Sarja A nro 56/1980, Helsinki 1980.
- Lakeman, Enid, *How Democracies Vote*. 4th revised ed. Faber and Faber. London 1974.
- Lakeman, Enid, *Power to Elect*. Heinemann. London 1982.
- Newland, Robert A., *Comparative Electoral Systems*. The Arthur McDougall Fund. London 1982.
- Nohlen, Dieter, *Wahlssysteme der Welt*. R. Piper & Co Verlag. München 1978.
- Pedersen, Mogens N.; Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems, 1984—1977: Explorations in Explanation. Teoksessa Daalder, Hans & Mair, Peter (eds.), *Western European Party Systems*. SAGE. Bristol 1983.
- Personval och valkretsindelning SOU/1977/94*. Stockholm 1977.
- Raschke, Joachim, *Organisierter Konflikt in Westeuropäischen Parteien*. Westdeutscher Verlag. Opladen 1977.
- Rochon, Thomas R.; Electoral Systems and the Basis of the Vote: The Case of Japan. Teoksessa Campbell, John Creighton (ed.), *Parties, Candidates, and Voters: Six Quantitative Studies*. Michigan Papers in Japanese Studies nro 2. Ann Arbor 1981.
- Rose, Richard (ed.), *Electoral Behavior*. The Free Press. London 1974.
- Sacks, Paul Martin, *The Donegal Mafia*. New Haven 1976.
- Sternberger, Dolf & Vogel, Bernhard (hg.), *Die Wahl der Parlamente. Band I: Europa*. Erster und Zweiter Halbband. De Gruyter. Berlin 1969.
- Tarkiainen, Tuttu, Eduskunnan valitseminen 1907—1963. *Suomen kansanedustuslaitoksen historia IX*. Helsinki 1971.
- Timonen, Pertti, *Kansanedustajaehdokkaan alueellisen kannatuspohjan määräytyminen*. Acta Universitatis Tamperensis, ser. A vol. 74. Tampereen yliopisto. Tampere 1976.
- Timonen, Pertti, *Kansanedustajaehdokkaan kannatusmalli*. Tampereen yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia 46/1977. Tampere 1977.
- Zariski, Raphael, Party Factions and Comparative Politics; Some Empirical Findings. Teoksessa Belloni, Frank P. & Beller, Dennis C. (eds.); *Faction Politics*. Santa Barbara 1978.
- Zentralarchiv für empirische Sozialforschung. Universität zu Köln. Study nro 0765, Q 29A-F.